

S I E R S K A N

Foto: Georg Oddner

Jag vill ha ett lågt, vitt hus, sade Ellen Key, vår – vid sidan av August Strindberg och Selma Lagerlöf – internationellt mest kända och lästa författare.

Så kom Strand vid Vättern till.

Ellen Key har ju skrivit om bl.a. "Skönhet i hemmen", och det är förstås frestande att anställa intressanta jämförelser på plats. Det gör Hans Krook här som avslutning på sin serie om kända kvinnors och mäns hus. Det blir mycket sagt om smak, arv, enkelhet och trasmattor.

Porträttet av Ellen Key målades 1891 av Richard Bergh. Då var Ellen Key i 40-årsåldern.

Hon såg skönheten i – trasmattan

TEXT: HANS KROOK FOTO: SVANTE SJÖSTEDT

I Ellen Keys liv finns två hem som har haft en djupgående betydelse för henne: barndomshemmet Sundsholm, herrgården 23 kilometer söder om Västervik, invid den lilla sjön Maren, och Strand. Minnesintrycken från uppväxtåren på Sundsholm följde henne livet igenom, och det är en ganska ljus bild hon förmedlar därifrån.

Själva Sundsholm är en ganska liten och anspråkslös byggnad, men med ett mycket vackert läge – framför allt gör den ett enkelt intryck jämfört med de magnifika ställen i omgivningen där släktingar på mödernet huserade. Men stället innehöll

ett stort biblioteksrum, fyllt med arbeten av världslitteraturens stora namn, men också teologi, filosofi och historia. Redan tidigt började Ellen Key läsa med stor flit och energi, och detta uppmuntrades också av föräldrarna. Det var i hemmet som hon kunde lägga grunden till sin bildning.

Själv har Ellen Key gång på gång påpekat hur lycklig hennes barndom var, men i hennes minnesbok över fadern, "Minnen av och om Emil Key", som kom ut 1917, framskymtar en delvis annan bild av verkligheten. Inte minst Mia Leche-Löfgren har i sin biografi över Ellen Key framhållit föräldrarnas sins emellan

Det stora köket är målat i mjuka, gråblå färger och inrett med speciella hyllor och skåp för allehanda ting.

sällsynt goda relation – ”de älskade varandra så högt att de ej tyckas ha haft mycket ömhet att avvara åt barnen”, och behandlingen av barnen var sträng ”för att icke säga hård”. Barnen bodde – gossarna alltid och flickorna tidvis – i en flygel utom syn- och hörhåll för direkt föräldrauppsikt, och deras vård var överlämnad åt lejda händer.

Harald Schiller skrev 1932 ”Från Sundsholm till Casa Collina”, och där berättar han att av flickorna fordrade fadern huvudsakligen att de skulle hålla sig undan – ”pojarna gav han sig i alla fall tid att aga”. Äldste och yngste brodern gick till sjöss och återkom aldrig, och mellansonen bröt med fadern. Men trots dessa märkliga förhållanden ägnades ändå en betydande omsorg åt barnens uppfostran

i form av guvernanter och informatörer av olika slag.

För Ellen Key själv framstår alltså ändå barndomen som en lycklig tid, så konstigt detta än kan förefalla; det hon prisar högst är emellertid hemmet, den lilla skönt belägna herrgårdsbyggnaden.

Trots att fadern vid sidan av sin politiska gärning energiskt strävade efter att driva sin gård i enlighet med moderna metoder var han föga framgångsrik som jordbrukare, och det slutade med att han tvingades sälja gården. Den tidigare godsägaren och riksdagsmannen fick börja ett nytt liv som postmästare i Helsingborg – inte som landshövding som man hade väntat. Det förtjänar påpekas att en postmästare den gången innehade en betydligt högre status än ett sekel längre fram – men visst hade en landshövding avsevärt högre rang.

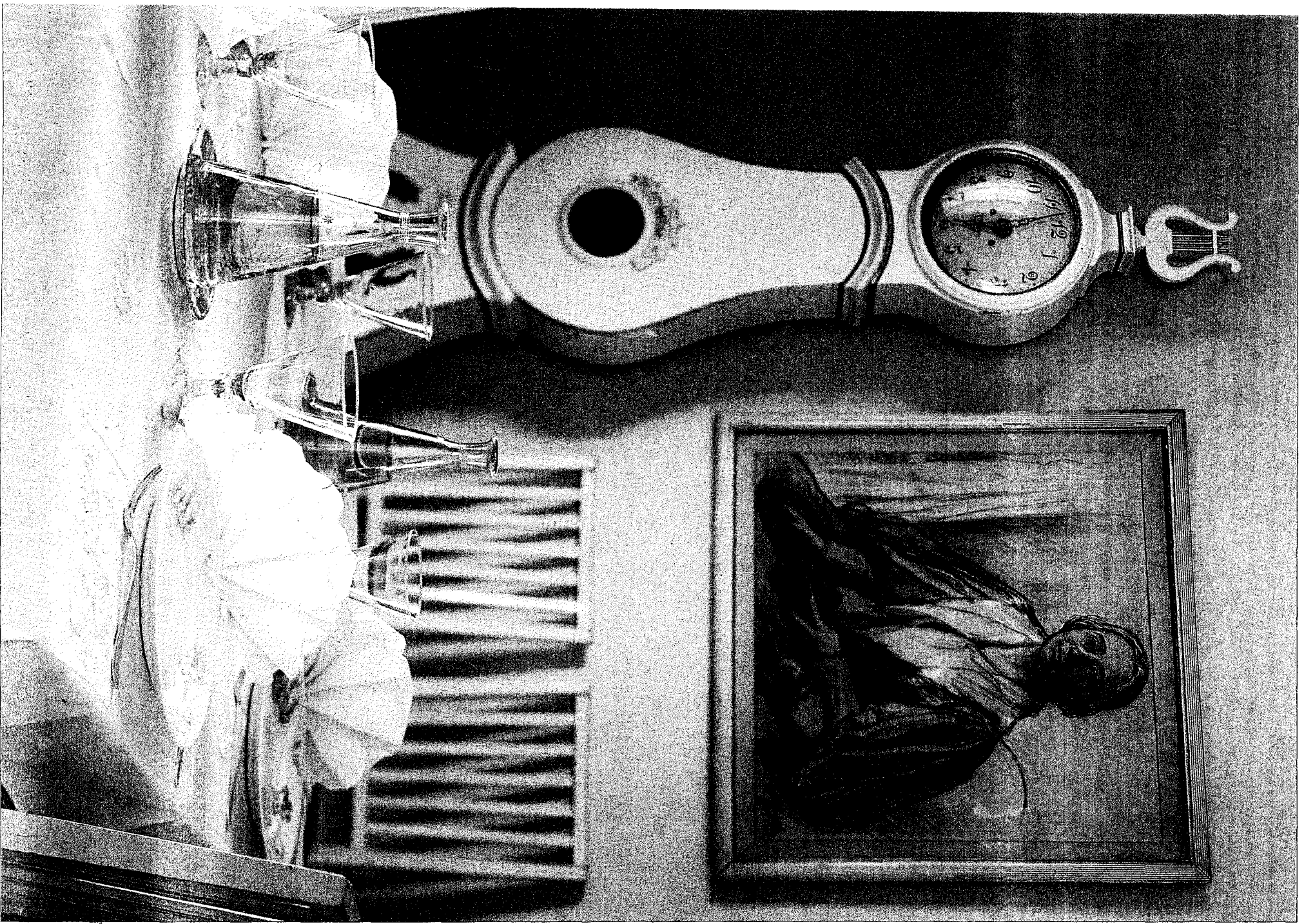
Sedan Ellen Key hade lagt grunden till sin berömmelse som författarinna av en rad böcker och en flitig verksamhet som föreläsare, följde en period av utlandsvistelser åren 1903–09, då hon var i femtioårsåldern. Vid sidan av August Strindberg och Selma Lagerlöf är hon vår internationellt mest kända och lästa författare, och hennes arbeten översattes till många språk. Detta gav så goda inkomster att hon kunde börja se fram emot att bygga sig ett eget hem. ”Barnets århundrade” hade 1926, när hon dog, enbart i Tyskland kommit ut i 36 upplagor!

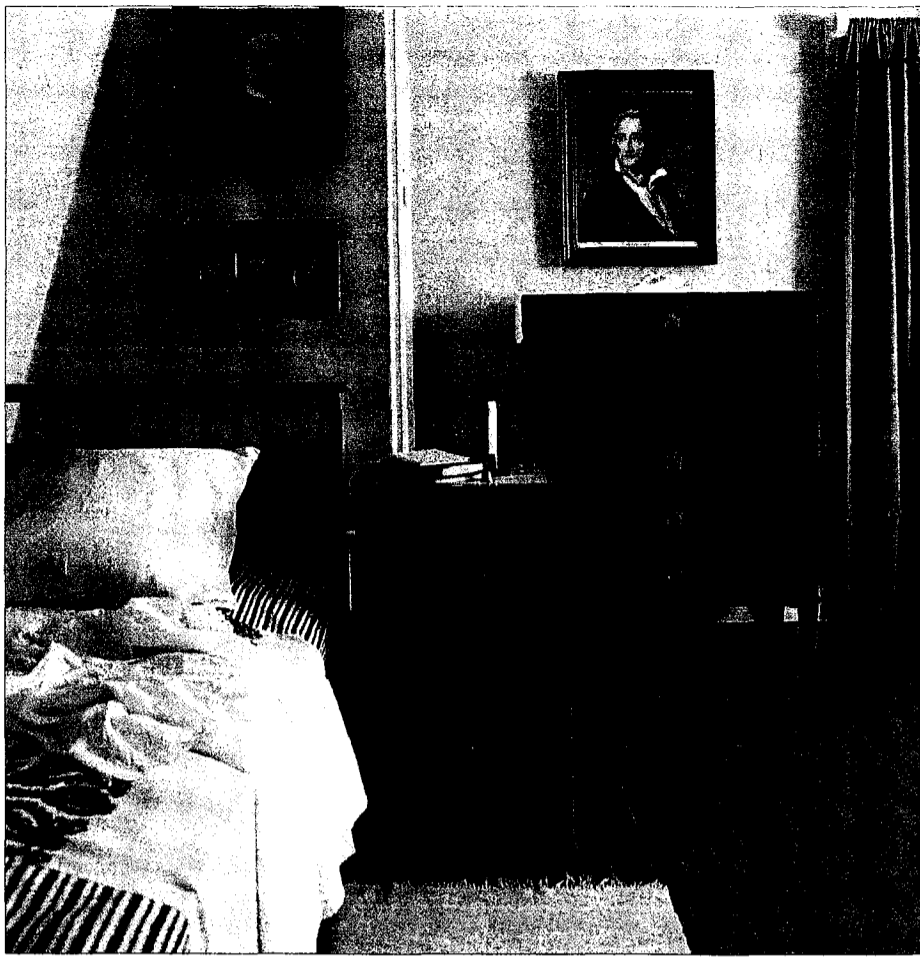
Hon har själv i en tidskriftsartikel berättat om hur hon planerade sitt framtida boende. Hon tänkte först återköpa Sundsholm, men därav blev intet. Hon kastade då blickarna mot Sydsverige, gärna Båstad eller på Kullen, som hon ansåg höra till vårt lands skönaste trakter. Men två omständigheter talade emot dessa förslag: tomtpriserna och turistströmmen.

Då vände hon sig till en plats som hon kände ingående, nämligen Omberg, där hon tidigare hade företagit vandringar. Hon hade där inte bara fäst sig vid naturens skönhet utan också den friska luften och terrängens stora linjer. ”Med bävan ansökte jag hösten 1909 – hos den dåvarande regeringen”, skriver hon, ”– att få arrendera ett tunnland på södra delen av Mobergs kronopark”. Hon gjorde detta fullt beredd på avslag, men till hennes överraskning beviljades arrendet på trettio år.

Våren 1910 började arbetet, och om hur det gick till fattar hon sig ytterst kort: ”Tack vare mina ypperliga hjälpare – arkitekt, företagare, byggmästare, med flera – kunde jag i december inflytta i det då halvfärdiga hemmet.” Detta är sannerligen en summarisk beskrivning, som knappast heller skvallrar om något större intresse för i varje fall denna fas av detta dock stora och viktiga företag. Emellertid är det känt att Ellens yngre syster Heddas make, arkitekt Yngve Rasmussen, verksam i Göteborg, var den som utförde ritningarna till hu-

Den vackra kolteckningen av Ellen Key är gjord av Hanna Pauli, som var en nära vän och beundrare till Ellen Key. Matsalsmöbeln tillverkades av en lokal snickare i en enkel och funktionell form.

Ellen Key beundrade Goethe, hon såg honom som den främste förkunnaren av livstrons religion. I sovrummets gula, varma miljö, ovanpå den vackra chiffonjén, vilar en gipsavgjutning av Goethes högerhand. På väggen hänger ett porträtt av honom.

set. Hos Mia Leche-Löfgren heter det att Rasmussen fungerade som biträdande arkitekt; detta skulle väl innebära att Ellen Key själv påtagit sig huvudansvaret för husets formgivning. Men mot detta talar hennes egna ord att hon inte hade givit andra riktlinjer än "att hon ville ha ett lågt, vitt hus – föräldrahemmet hade då föresvävat henne – innehållande åtminstone ett par stora rum, där hon kunde trava på gångmattorna" –, så skriver Mary T. Nathorst i en liten skrift, utgiven av Ellen Key-sällskapet 1984.

I varje fall blev det en vacker byggnad i den jugendstil som hon ivrigt kämpade för. Den är sinnrikt infogad i terrängen, delvis rent av på ett fantasieggande sätt, där den ligger mitt i den branta sluttningen ner mot Vättern, inte olikt en kokett sidennädduk nedstucken i bröstfickan på en kavaj. Det är svårt att frigöra sig från den hädiska funderingen över hur fröken Key, trind som hon var, kunde ta sig ner och framför allt upp för den tvära sluttningen. Men i

varje fall måste betonas att såväl läget som själva husets utformning har tillkommit med hänsyn till estetiska synpunkter. På den punkten har hon själv anställt betraktelser i en tidsskriftsartikel: "Att i intet avseende ändra naturens egenart, men överallt betona dess säregna skönhet har varit den ledande tanken vid anläggandet."

Men naturligtvis är det i första hand interiören som bär Ellen Keys prägel. Besökaren kanske häpnar en smula till en början – man kan nämligen knappast påstå att det är något särskilt vackert hem som författarinnan till "Skönhet för alla" – vars första kapitel bär rubriken "Skönhet i hemmen" – har skapat åt sig själv. Ronny Ambjörnsson skriver på ett ställe: "Det kan i dag vara svårt att alltid följa Ellen Keys tankegångar. En svårighet är blandningen av stort och smått. Heminredningsråd varvas med profetiska visioner" – på något sätt skulle detta också kunna gälla interiören på Strand. Men det för henne själv viktigaste kriteriet för vad som borde finnas i detta hem var

att hon ville ha sina minnen omkring sig – därav den något disparata prägel som utmärker inredningsdetaljerna i detta hem.

I det närmaste emot hennes egna principer är de äldre stoppade soffor och fåtöljer som dominerar det stora "allrummet" i bottenvåningen, men de, liksom också de mattor som finns där, utgör arvegods från barndoms hemmet, och därför var de henne kära. Det som hon själv har anskaffat präglas av en spartansk enkelhet, det är funktionen som gäller, inte hur de ser ut. Korgstolar, bord och bokhyllor präglas sannerligen inte av någon fåfänga.

I matsalen ligger det trasmattor på golvet. Detta var på den tiden, då detta hem inreddes, en lika djärv som originell idé, eftersom trasmattor den gången snarast betraktades som något tarvligt. Man kan säga att Ellen Key hade kuraget att se skönheten hos dem.

Till inventarierna i hemmet måste också räknas fröken Malin Blomsterberg, Ellen Keys och husets allt i allo, som svårt deprimerad kastade sig nedför en klippa i Vättern och drunknade. Hennes husmor, världsberömd människokännare, hade inte märkt något omen i denna riktning, egendomligt nog. Det förefaller vara tänkbart att Ellen Key på flera områden snarare var teoretiker, detta bland annat som estet och psykolog.

Ellen Key, såväl personen som hennes insats, har varit mycket omstridd. C. D. af Wirsén karakteriserade henne som narraktig, överspänd, rent av dum, och han skriver: "Det finns patentfjollor som inbilla sig att sitta inne med all världens vishet, medan de leva på ett uppkok från Nietzsche, Ibsen och Almquist. Hennes tal är ett tomt ordsvall." Och Strindberg beskyllde henne för dryckenskap, att vara lesbisk och förlöjligade till och med hennes utseende. Men lika ofta fick hon heta "sierskan på Strand", och det var mest i den formen som hennes anseende spreds över världen.

Ofta prisas Strand, såväl dess exteriör som interiör, för sin skönhet. Jag skulle hellre vilja säga att exteriören förvisso är vacker, medan interiören snarast är att beteckna som intressant. ■

grindarna är solar och välkomnande.